

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 6 Sayı: 26 Volume: 6 Issue: 26

Bahar 2013 Spring 2013

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

MÜSİKİNİN ABDÜLBÂKİ NASIR DEDE DÎVÂNINDAKİ GÖLGELERİ

THE SHADOWS OF MUSIC IN ABDULBAKİ NASIR DEDE'S DIWAN

Gülşen SEZEN*

Öz

Bu çalışmada Hammami-zâde İsmail Dede Efendinin ney hocası olarak bilinen ve Yenikapı Mevlevihanesi şeyhlerinden Abdülbaki Nasir Dede'nin Dîvân'ı, içerdiği mûsikî unsurları çerçevesinde incelemeye tabii tutulmuştur. Dîvân'ın incelenmesindeki başlıca amaç, neyzen ve bestekâr olan Abdülbâki Dede'nin gündelik hayatında büyük önem arz eden mûsikîyi, yazdığı şiirlere ne ölçüde aksettirdiği sorusuna bir yanıt aramaktır.

19. asır Mevlevî şairlerinden Abdülbaki Dede Dîvânı'nı incelediğimiz bu araştırmanın giriş kısmında Dîvân'ın yazarı ve yazarın eserleri hakkında kısaca bilgi verilmiştir. Ardından Dîvân'daki "mûsikî aletleri", "makamlar", "usuller" ve "mûsikî ile ilgili diğer terimler" ele alınmıştır. Böylelikle müzik ve edebiyat gibi iki kültürel disiplinin birbirlerine nasıl kaynaştığı ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mûsikî, Âhenk, Dîvân Şiiri, 19. yüzyıl, Abdülbaki Nasir Dede.

Abstract

Abdülbaki Nasir Dede who sheikh of the Yenikapı Mevlevi-Lodge in 19 th century. He is a ney player and composer. In this search his Diwan studied within the framework of musical elements. In the introduction chapter were given information about the author and his works. In the second chapter were determined musical instruments, styles and music terms which passing in the Diwan. Consequently in the article was tried to discover how combined two cultural disciplines such as music and literature.

Keywords: Music, Accordance, Diwan Poem, 19th century, Abdülbâki Nâsir Dede.

Giriş

Dîvân şairlerinin ulûm-ı riyâziyyeden kabul ettikleri mûsikî ilm-i elhân, ilm-i şerîf ya da ilm-i edvâr olarak da anılır. Mûsikiyî Yunan felsefecilerinden Pythagoras'ın(Fisagor) îcâd ettiğine inanılır. O, "kürelerin müziği" adıyla bilinen "kürelerin armonisi" önermesini ortaya atmıştır. Önermeye göre gezegenlerin uzaklıkları müzikal aralıklara tekâbül etmektedir. Ayrıca yıldızların ve gezegenlerin dönüşünden çıkan sestem mûsikînin doğduğu inancı sebebiyle mûsikîye "devir" ya da "edvâr ilmi" denilmiştir. Eskiden mûsikî makam, perde ve usullerinin dâire şeklinde gösterildiğini de unutmamak gerekir (Öztuna, 2000: 109; Levend, 1984: 241-242; http://tr.wikipedia.org/wiki/K%C3%BCrelerin_m%C3%BCzi%C4%9Fi; Nazîmâ-Reşad, 2009: 308.).

* İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Doktora Öğrencisi.

15. yüzyılda yazılan Murâd-nâme'ye göre; Hz. İdris tıp, felsefe, astronomi ve astrolojiden mûsikî ilmini elde etmiştir. Diğer bir rivayete göre de Hz. Nuh'un oğlu birçok makamı ve mûsikâr denilen çalgıyı icât etmiştir (Ceyhan, 1997: 149-150; Levend, 1984: 242.).

Ed-dürer-ül-müntehabât-il-mensure adlı eserinde Mehmed Hafid, mûsikîde 4 esas şübenin bulunduğunu ve bunların anâsır-ı erba'â(toprak-su-hava-ateş) ile ilintili olduğunu belirtir. Mehmed Hafid'in eserine göre 12 makam 12 burca, 7 ses 7 yıldıza, 24 şûbe 24 saate, 48 terkîb hicrî takvimdeki 48 haftaya delalet etmektedir (Uslu, 2001:1-86).

Bazı padişahların bizzat mûsiki-şinâs olması ve müzikle ilgilenen sanat insanlarını himayelerine almaları, Osmanlı Devleti'nde müziğin önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir. Dil, din ırk ayrımının var olmadığı bir alan olan müzik sayesinde Osmanlı'da pek çok mûsikî âlimi yetişmiştir. Mehterhânelerde, mevlevîhanelerde, enderunda ve bir takım meşkhânelerde müzik eğitimi verilmiştir. Ayrıca camii, medrese ve tekke gibi kurumlar mûsikînin gelişiminde önemli rol oynamıştır (Tanrıkorur, 1999: 496-503; Erdemir, 1999: XXXI.).

Müzikle tedavi çalışmalarıyla tıbbı katkıda bulunan Fisagor'un yanı sıra Farabî, Nâsır-ı Tûsî, Hâce Sâfiyüddin, İbn-i Sina gibi önemli isimler insan nabzının belli makamlara göre farklı düzenler aldığı bilgisinden hareketle, çeşitli tedaviler geliştirmişlerdir. İlm-i edvâr da denilen mûsikî nazariyatı kitaplarına bakılacak olursa hangi makamın hangi hastalığa deva olduğunun ayrıntıları ile verildiği görülecektir. Orta çağ Avrupa'sında akıl hastaları cadı addedilerek elleri-ayakları bağlı bir şekilde suya atılıp yakılmaktaydı. Kurban suya batmazsa cadıdır, batarsa değildir ancak her halükârda ölüm kaçınılmazdır. Bu uygulamaya karşın akıl hastalarını su ile tedavi eden ve yanlarından geçerken onlara "iyi olacaksınız" diyerek yoluna devam eden bir anlayışa (Bergama'daki Asklepion örneği) sahip toprakların insanları için elbette müziğin yeri ayrı olacaktır (Somakçı, 2003: 131-140).

Abdülbâki Nâsır Dede ve Eserleri

Mevlevî şeyhi, şâir, neyzen, bestekâr, müzik âlimi olan ve Hamamizade İsmail Dede Efendinin ney hocası olarak bilinen Seyyid Abdülbâki Nasır Dede Efendi 1765'te, İstanbul Yenikapı Mevlevîhânesi yakınlarındaki bir evde doğmuştur. A. Nasır Dede'nin babası, Yenikapı Mevlevîhânesinin 13. şeyhi Ebubekir Dede'dir (1705-1775). Ebubekir Dede aslen Kütahyalıdır ve Halvetî'dir. A. Nasır Dede'nin annesi Galata Mevlevîhânesi şeyhlerinden Kutbünnayı Osman Dede'nin kızı Şerife Saide Hanım'dır. Ailenin ortanca oğlu olan A. Nasır Dede'nin ağabeyi Ali Nutkî Dede (d.1762-ö.1804), kardeşi ise Abdürrahim Kunhî Dede'lerdir(d.1769-ö.1831) (Kaya-Küçük, 2011: 61, 85,139, 141, 215, 231, 257, 305, 443, 445, 44.; Dede I: 45).

Abdülbaki Nâsır Dede ilköğrenimini babasından almıştır, 1775'te babasını kaybedince eğitimini amcası Sahih Ahmed Dede ile ağabeyi Ali Nutkî Dede'ler sürdürmüştür. Ali Nutkî Dede'nin vefatından(ö.1801) sonra çilesini tamamlayarak, 1804'te Yenikapı Mevlevîhânesi'nin 14. şeyhi olmuştur. Şeyh oluş tarihi şu şekilde kaydedilmiştir: "El-fakîr el-hakîr Şeyh Seyyid Abdülbâkî Şeyh-i Mevlevîhâne-i Bâb-ı Cedîd hâlen 1219 cemâziyü'l-evvel 16" (24 Ağustos 1804) (Bkz: Dede, t.y: 2) 1794'te Şerife Fatma Hanım'la evlenmiş, yedi evlatları olmuş, bunların üçü yaşamıştır. Devrin padişahlarından III. Selim ve II. Mahmut'un ilgisine mazhar olan Nasır Dede, 23 Şubat 1821'de 56 yaşında vefat etmiş ve Yenikapı Mevlevîhânesi haziresine defnedilmiştir (Kaya-Küçük, 2011: 21). Mezar taşında Safâî'nin "Âlem-i lâhûta cân attı bu dem Bâkî Dede" mısrası bulunmaktadır (Aksu, 1988: 29). Tespit edilen eserleri şu şekildedir (Bıyık, 1996:XI-XII; Başer, 1996: II):

1.Divân-ı Eş'âr; 2.Terceme-i Menâkibu'l-Ârifin; 3.Şerh-i Ta'rib-i Şâhidî; 4.Deftter-i Dervişân I-II; 5.Acem-Bûselik Âyini; 6.Tahrîriyye; 7.Tedkîk u Tahkîk.

Divânın Mûsikî Yönünden İncelenmesi (Bıyık, 1996: 1-97)

A. Mûsikî Âletleri:

1.Dâire: Zilli tef olarak bilinir. Enli ahşap bir kasnağa, tek taraflı olarak deri gerilmesiyle elde edilen vurmali bir çalgı türüdür (Cançelik, 2010: 60). Bendir'den daha büyük bir sazdır (Tanrıkorur, 2003: 58).

Şada-yı da'ire eyler kenâre-i **faşlı**

Şafâ-yı **velveleden beste-naqş-ı** şirin-**kâr** (k.10/16)

2.Deff: Türk mûsikisinde kullanılan vurmali bir müzik aletidir. Zilli ve pullu bir çembere gerilmiş deriden müteşekkildir (Devellioğlu, 2001: 171).

Sanķi ma'nâda **şadâ-pâş-ı kudûm u deff** hem

Darb-ı fetḥ ile olup **nağmeye** peyrev **nâye** (k.9/5)

Çemende taṅtana-i cûy-bâr-ı **hoş** cereyân

Şadâ-yı def gibi gûş-ı cihâna **nağra-nişâr** (k.10/7)

Cûşîş-i âh **bezm-sâzımdır**

Sîne-**kûbî def-i niyâzımdır**

İnlemek dilde köhne **sâzımdır** (th.2/1)

Dıraḥtânîñ **düfûf-âsâ şabâdan** şıyt-ı evrâķı

Hemîşe 'âlemde **âvâze-i tebsîr-i ni'metdir** (k.5/17)

3.Kânûn: Dizlerin üzerine konularak çalınan mızraplı bir çalgıdır. Geniş oktavlı ve renkli bir sazdır. Alet, her iki elin işaret parmağına takılan metal yüksüklere geçirilen mızraplarla çalınır. Kaplumbağa kabuğundan imal edilen mızrap makbuldür. Kânun, tel boylarının ayarlanabilmesi için yamuk dikdörtgen şeklindedir. Telleri üçer üçer gerilidir. İlk defa Fârâbî tarafından yapıldığı söylenir (Özalp, 2000: 170-173; Öztuna, 1990: 424-425; Ergun, 1942: 512; Gölpınarlı, 1953: 455). Perdesi örtümcek evi olarak vasıflandırılır (Sefercioğlu, 199: 649-668).

Nevâ-yı zevkdur **âğâza kânûn-ı** nizâmında

Bütün **târ-ı umûr-ı hayrî âheng-i** meserretidir (k.5/10)

4.Kemân: Yaylı sazlardan olan keman, parlak ve geniş oktavlı bir sese sahiptir. Dört tellidir, çene altına dayanarak çalınır. Ülkemize en erken gelen örneğine "sîne kemarı" denilmiştir (Öztuna, 1990: 440-441; Özalp, 2000: 189-192; Ergun, 1942: 512; Gölpınarlı, 1953: 455).

Ṭanîn-i sîne-kemânîñ ider kılup mevce

Hırâm-ı **nâz u niyâz-ı şükûfeyi eş'âr** (k.10/14)

5.Kudûm: Tekke mûsikisinde sıklıkla kullanılan üstüne deri gerilmiş davul benzeri bir çeşit vurmali çalgıdır. Deri olarak, en iyi sesi verdiğiinden genellikle deve derisi tercih edilir. Gövdesi döğme bakırdandır. Gövde, biri büyük diğeri daha küçük iki adet tas şeklindedir. Büyüğü usüllerimizin güçlü, küçüğü de zayıf darblarını belirler. Adı "zahme" olan ve uçları yuvarlak iki adet ağaç çubukla çalınır. Kudûm çalan kişiye kudûm-zen adı verilir (Revnakoğlu, 2003: 34; Özalp, 2000: 157).

Sanķi ma'nâda **şadâ-pâş-ı kudûm u deff** hem

Darb-ı fetḥ ile olup **nağmeye** peyrev **nâye** (k.9/5)

Ḳudûmun nâye peyrevlik **usûlünden** olup elbet

Şadâ-yı nağme-şünci dürr-i şehvârîñ olur kânı (k.17/17)

Kemâl ile şeref-yâb-ı **kudumu** şehri-i İstanbul
Sema'-ı vecd ile her **dem** mükerrem gûş-ı **devrânı**(k.16/7)

6.Mûsikâr: Diğer adı mûsikâldır. Dervişlere mahsus kavala benzer bir sazdır. İrili ufaklı yirmi kamış parçasını bir ucundan diğer ucuna kadar gittikçe kısaltmak suretiyle bağlayarak ve fişeklik şeklinde yapılan bir çeşit düdüktür. Rüzgâr estikçe gagasındaki deliklerden türlü türlü ses çıkardığı için "mûsikî" sözünün de bundan alındığı rivayet olunan mevhum bir kuşun ismi de mûsikârdır. Davûd, İdris, Nuh Peygamberlerden birisinin oğlunun icat ettiği bir sazdır (Cançelik, 2010: 116-117; Levend, 1984: 242).

Biri hezâr birisi mişâl-i fevvâre
Nişâr-ı zevkde gûyâ **çığırtma musikâr** (k.10/15)

7.Nây(Ney): Nefesli sazlardan ney, birbirine eşit dokuz boğumu olan, sarı ve budaklı bir çeşit kamıştan yapılır. Tabiattaki seslere en yakın tınıya sahip bir müzik aletidir. Bir tanesi altta olmak üzere toplamda yedi deliğe sahiptir. Ağzılık kısmına "başpâre" denir. Boyutlarına göre mansûr, şâh, dâvud, bolâhenk, süpürde, müstahsen, kız neyi gibi isimler alır. İncelip küçüldükçe sesi tizleşir. Üç oktava sahiptir. Ney üfleyen kişiye "neyzen" ya da "nâyî" adı verilir (Aksoy, 1994: 176-177; Öztuna, : 117-118; Özalp, 2000: 198-202; Revnakoğlu, 2003: 348; Koca, 2002: 191-193).

Şehinşâh-ı serîr-i kişver-i **elhândır** her bâr
Huzurunda künûz-ı zevk u hâletdir 'aâtâ-yı **ney** (k.3/13)

Döner her serde zevk-i istima'-ı **nağmesi** amma
Hele 'âşık serinde başkadır başka **hevâ-yı ney** (k.3/3)

Tabîb-i hâzık-ı dildir **nefesdir** kendüye tedbîr
Hevâdandır marîz-i gâflete mu'ciz devâ-yı **ney** (k.3/4)

Riyâz-ı zevk ü 'aşka zînet-efzâ şevk ile **demsâz**
Cevâhir bir nahldir pencî zerden **nağmehâ-yı ney** (k.3/5)

N'ola **demsâz-ı** 'âlem **velvele** endâz-gûn ise
Şafâ-bahşın kıllup mevlevidir hûyî vü hâ-yı **ney** (k.3/6)

Benân-ı **nâydan** gûyâ ki perr ü bâldir dâ'im
Hevâ-yı 'âlem-i 'aşk içre **seyreyler** hümâ-yı **ney** (k.3/7)

Görünür ejdehâ-veş münkire bezm-i muhâbbetde
Yed-i Mûsâ'daki **dem-keş-i** 'aşâdır şanki **nây-ı ney** (k.3/9)

'Aceb mu'ciz-nümâdır gayrı **sâz-ı lahna** nisbetde
Nikât-ı dâstân-ı 'aşkı **'uşşâka edâ-yı ney** (k.3/10)

Derûnı gıll u gışşdan şâf bir dervîşdir gûyâ

Şararmış ‘aşk ile âh etmeden her **dem** likâ-yı **ney** (k.3/12)

Dem-â-dem şu‘le-i yakut-**âvâz** ile rehberdir
Harim-i haş-ı ‘aşka ‘âşıkâne reh-nümâ-yı **ney** (k.3/14)

Bu besdir qadr u şân u ‘izzetinde kim nice yıllar
Huzûr-ı hazret-i hünkâr-ı ekber oldu câ-yı **ney**(k.3/16)

Yine bu emr-i zîşân meret-i qadrin füzûn eyler
Ki bişnev emr olundu Mesnevî’de ez-berâ-yı **ney** (k.3/17)

Telh iken kâm-ı felek tatluladı şimdi yine
Şükr-âmîz-i sürud ile **neyistân-ı** şeker (k.11/5)

Ey **ney nevâ-yı** zârîñ ilet yâr gûşına
Hep sindir âh u zârımı her **demde** hûşına (g.10/1)

‘Âşıkânîñ busitân-ı şevk eder kâm-ı diliñ
Gülşen-i esrârdan başlaya keşf-i râza **ney** (g.52/3)

8.Sâz: Klâsik şiirde saz, herhangi bir mûsikî aletini ifade edebilecek şekilde genel bir tabir olarak kullanılır (Sefercioğlu, 1999: 649–668). Saz, gövdesi ağaçtan oyularak yapılmış, telli, uzun saplı bir çalgı aletidir, genellikle kestane ve dut ağacından oyularak yapılır. Bu oyuk kısmın üzeri genellikle çam ağacından bir kapakla kapatılır. Sap kısmı ekleme olup genellikle gürgen ağacından yapılır. Sazı meydana getiren klavye, göğüs, tekne ve burguların her biri için sazı yapan ustanın inşiyatifinde farklı ağaçlar kullanılabilir. Sazlar yapıldıkları ağaca göre de adlandırılabilir. “Tezene” denilen kiraz kabuğundan yapılmış bir mızrapla tellere vurulmak sureti ile çalınır ([http // : saz.nedir.com](http://saz.nedir.com)).

Cûşîş-i âh **bezm-sâzımdır**
Sîne-**kûbî def-i niyâzımdır**
İnlemek dilde köhne **sâzımdır** (th.2/1)

Sâzlar dañi olup **zühreye** mânend-i **tarab**
Gûyiyâ her biri şevk içre aña hem-pâyeye (k.9/4)

9.Sûr: Boynuzdan yapılmış büyük bir borudan müteşekkil üflemeli bir sazdır. Dört büyük melekten biri olan İsrâfil’in kıyamet günü üfleyeceğine inanılan borudur (Devellioğlu, 2001: 964).

Şâh manşûr-ı muzaffer **müterennim** her **dem**
Başlamış **sûr-ı** hümâ **ney** dañi **icrâya** (k.9/6)

Bezm-i gam içre **zemezme-i sûriş çeker**
Hasretle Nâşır ‘âşıkâ hûnîn **nevâ** mıdır (g.42/5)

10.Tambûr(Tanbûr): Tambur, Türk halk müziğinde kullanılan, cura, bulgari, çöğür, bağlama gibi mızrapla çalınan telli çalgılara verilen genel bir addır. Tek başına bir müzik aleti olan tanbur ise geniş bir ses sahasına sahiptir, sabit perdeli sazların en eskisi ve en mükemmeli

olarak kabul edilir. Mızraplı ya da yaylı bir çalgıdır. Uzun bir sapı olup, telli ve tahta bir müzik aletidir. Çelikten ve sarı bakırdan imal edilen telleri dört çifttir (Öztuna, 1990: 372-374; Özalp, 2000: 166-167; Gültaş, 1981/3: 3-4; Gültaş, 1981/4: 4-5; Kam, 1948/81: 5-7; Kam, 1948/82: 6; Gölpınarlı, 1953: 455; Ergun, 1942: 498).

Döker **meyâneye** her **târ-ı kâse-i tanbur**
Terennümât-ı nağam selsebîl-i ra'nâ-vâr (k.10/17)

11.Târ: Sözlük anlamı tel olan târ, Türk müzikisinde ud gibi çalgıların telidir (Cançelik, 2010: 199).

Nevâ-yı zevkdur **âgâza kânûn-ı** nizâmında
 Bütün **târ-ı** umûr-ı hayrî **âheng-i** meserret'dir (k.5/10)

Döker **meyâneye** her **târ-ı kâse-i tanbur**
Terennümât-ı nağam selsebîl-i ra'nâ-vâr (k.10/17)

B. Makam ve Usûl Adları: Makam kelimesi, Arapça kıyam kelimesinden gelmektedir. Kıyam Arapçada mevki, durulacak yer anlamındadır. Türk müziğinde kullanılmaya başlanması XIV yüzyıldan sonradır. Türk Müziğinde dizinin işleniş biçiminin adıdır (Editör(?), 2007: 21; hbogm.meb.gov.tr/.../muzik_aletleri/.../muzikte_sistem_makamlar.pdf_). Bir durak ile bir güçlünün etrafında, onlara bağlı olarak toplanmış seslerin umûmî heyetine makam denir (Devellioğlu, 2001: 573).

Bir müzik eserinin çalınmakta veya söylenmekte olduğu sesli ve sessiz süreler boyunca bu esere eşlik eden (genellikle) düzenli ve eşit vuruşlardan oluşan birimler vardır. İşte bu birimler Türk müzikisinde usûl yani "tempo" olarak bilinir (http://www.birgun.net/sunday_index.php?news_code=1237724321&year=2009&month=03&day=22). Aşağıda başlıklar halinde sıralanmış olan terimler, Abdülbâki Nasır Dede Divân'ında geçen belli başlı makamlar ve usûllerden oluşmaktadır.

1.Anber-Feşân: Nihâvend makamı gibi başlayıp sonradan yegânda karar veren bir çeşit makamdır (Devellioğlu, 2001: 33).

Âgâz-ı cây-ı hoş-edâ nevzâde-i bağ-ı **nevâ**
 Şevk-ı dil ü hâlet-fezâ meclislere '**anber-feşân** (k.6./7)

2.Cân-Fezâ: Tahmini olarak beş altı asırlık olup, az kullanılmış bir makamdır (Devellioğlu, 2001: 125).

Zihî dil-keş edâdır nağme-sâzide edâ-yı ney
Dilârâ cân-fezâ hâlet-nümâdır **hoş şadâ-yı ney** (k.3/1)

3.Darb-ı Feth: Türk müzikisinde 88 zamanlı ve 64 darplı büyük bir usûl olup peşrev ve besteleri ölçmek için kullanılırdı (Devellioğlu, 2001: 166).

Sanki ma'nâda **şadâ-pâş-ı kudûm u deff** hem
Darb-ı feth ile olup **nağmeye** peyrev **nâye** (k.9/5)

4.Devr: Müsikîdeki bir usûl, tarzıdır. Bu usûllerle uğraşan ilmin adı "ilm-i edvâr"dır (Çalka, 2008: 184).

Nâmın işidip başladı gerdûn o **demden**
 'Aşkınla **terennüm** iderek **devr-i revâna** (k.1/18)

Gül-i ra'nâ ile **nâz u niyâz** bülbül-i '**uşşâkıñ**
Gülistânda **dil**-i pür-**sûze** gül **devrinde** bir **demdir**(g.45/4)

5.Devr-i Revân: On dört zamanlı bir usüldür (Demirtaş, 2007: 230).

Nâmıñ işidip başladı gerdûn o **demden**
'Aşkınla **terennüm** iderek **devr-i revâna** (k.1/18)

6.Dilârâ: Günümüzde örneği bulunmayan mürekkep makamlardandır (Devellioğlu, 2001: 185).

Zihî **dilkeş edâdır nağme-sâzîde edâ-yı ney**
Dilârâ cân-fezâ hâlet-nümâdır **hoş şadâ-yı ney** (k.3/1)

Çemende bülbülânın nâlesi **sûz-ı dilârâdır**
Felekde **zühre evcârâ tarab-ı demsâz-ı** 'işretir(k.5/14)

7.Dil-güşâ: Asrımıza örneği kalmayan mürekkep makamlardandır. Arif Mehmed Ağa terkip etmiştir (Devellioğlu, 2001: 186).

Zihî ra'nâ **makâm-ı dil-güşâ 'uşşâk** şevkıyle
Hemîşe **penc-gâh** ol şâhıñ olsunlar du'â-hâmı (k.17/14)

Feth olur dünyâya biñ devlet cenâb-ı gaybdan
'İzz ile her gün **açıldıkda** bu bâb-ı **dil-güşâ** (mfr.3)

8.Dilkeş: 1500'de yazılmış manzum bir edvârda ismi terkipler arasında geçen bir makamdır (Devellioğlu, 2001: 186).

Zihî **dilkeş edâdır nağme-sâzîde edâ-yı ney**
Dilârâ cân-fezâ hâlet-nümâdır **hoş şadâ-yı ney** (k.3/1)

Feyz-i Mollâ ile bulmuşdur bu nazm-ı **dilkeşi**
Nağme-i dürrini Nâşır rişte-i i'câza ney (g.52/5)

9.Dilrübâ: Besteli nümunesi bulunmayan, tahminen iki asırlık bir makamdır (Devellioğlu, 2001: 187).

Açılup söylemez her bir kese tâ kendüye bir **dem**
Biraz **dem-sâz-ı** hizmet olmayınca **dilrübâ-yı ney** (k.3/8)

Her nâlesi bağı-ı **dilrübâdan**
'**Uşşâka** müdâm bû-resândır (k.4/12)

10.Evc(Evic, Evcârâ): Evc, Irak makamının inici şekli olan bir mûsikî makamıdır. Evcârâ ise III. Selim'in isim verdiği bir makamdır (Oransay, 1973: 77; Devellioğlu, 2001: 240).

Evc-i hâletden eder '**uşşâk şıytıñ** istima'
Her **nefesde** perverince **nağme-i şebâza ney** (g.52/4)

Erişmişdir **nevâ-yı cân-fezâsı evc-arâya**
N'ola vecde getürse çerhde hayl-i sürüşânı (k.17/16)

Çemende bülbülânın nâlesi **sûz-ı dilârâdır**
Felekde **zühre evcârâ tarab-ı demsâz-ı** 'ışretidir(k.5/14)

11.Gonce-i Ra'nâ: Yaklaşık iki asırlık olan mürekkep makamlardandır (Devellioğlu, 2001: 292).

Kemend-i **zülfe** düşmüş bülbül-i dil hem **terennümde**
Şebistân içre bulmuş şem'-i rûyü **gonce-i ra'nâ** (k.12/23)

12.Gülizar: Türk mûsikisinin tahminen beş asırlık mürekkep makamlarındandır. Buna "Hüseynî Gülizar" da denir. Güçlüsü nevâdır (Nair, 1999: 62).

Gülzâr-ı muhabbet içre gûyâ
Bir bülbül-i nâzenin zebândır (k.4/16)

13.Hicâz: İlk defa XIV. yüzyılda Urmevini'nin eserlerinde rastlanmaktadır. Yerinde hicaz dörtlüsüne neva perdesinde rast beşlisinin eklenmesinden meydana gelir (Editör(?), 2007: 22). Yay burcu, ateş tabiatlı, sıcak özellik gösterir. Jüpiter bağlantılıdır. Bu makamın yatsıdan sabaha kadar olan zamanda etkisi fazladır. Kuru-soğuk sebepli hastalıklar için faydalıdır. Kemiklere, beyne ve çocuk hastalıklarına tedavi edici etkisi vardır. Üro-genital sisteme ve böbreklere etki gücü fazladır. Göğüs bölgesi diğer önemli etki alanıdır. Düşük nabız atımını yükseltir. Alçakgönüllülük duygusu verir. En eski makamlardandır. Zengüle ve Zirgüle makamları ile yakınlık gösterir. Adını Arabistan'daki Hicaz bölgesinden almıştır (Kalender, 1987: 361-375; http://www.tumata.com/icerik.aspx?pageName=tr_makamlar.html).

Degildir tâb-ı şahrâsı **Hicâz'ın** tâbi'-i hürşid
Oraya Kays'ın âhı şu'lesinden çok şerer düşmüş(g.50/3)

Hâşılı fikr-i yâr-ı mehveşdir
Kûy-ı dilber meger **Hicâz'ımdır**

14.Hümâyûn: En eski makamlardan olup Türk müziğinin basit makamlarındandır (Devellioğlu, 2001: 390).

'Ufârid müşterî evşaf-ı pâki istima'ında
Hümâyûn tâli'-i şevkile eyler **zühre âgâni** (k.17/4)

15.Nâz u Niyâz: Bî-niyâz makamı Abdülbâki Nasır Dede tarafından icad edilmiştir. Mürekkep bir makamdır (Devellioğlu, 2001: 842).

Gül-i ra'nâ ile **nâz u niyâz** bülbül-i 'uşşâkıñ
Gülîstânda **dil-i pür-sûze** gül **devrinde** bir **demdir**(g.45/4)

Tanîn-i sine-**kemânîfi** ider kırup mevce
Hırâm-ı **nâz u niyâz-ı** şükûfeyi eş'âr (k.10/14)

16.Nevâ: Ses, sedâ, âhenk, nağme anlamlarına gelen nevâ kelimesi aynı zamanda Türk mûsikisinin makamlarındandır(Sefercioğlu, 1999: 649-668). Kova burcu (oğlak burcu); Satürn, hava tabiatlı, kuru-soğuk özellik gösterir. Kara safra bağlantılıdır. Dişi özellik gösterir. Bu makam, gece ve kuşluktan ikindiye kadar olan zamanda etkisi fazladır. Göğsün sağ tarafına,

böbreklere, omurilik, kalça ve uyluk bölgelerine etkisi vardır. Üzüntüyü giderir ve lezzet verir. Gönül okşayan makam adıyla bilinir. Kötü fikirleri kovduğu, cesaret ve yiğitlik verdiği, gönül sevinci oluşturduğu ileri sürülür. Kuvvet ve kahramanlık duyguları meydana getirir. Akıl hastalıklarının tedavisinde faydalıdır. En eski makamlardandır. Buluğ çağındaki kız çocuklarının kadın hastalıklarına tedavi etkisi vardır. “Ses, seda, makam ve ahenk” demektir.

(http://www.tumata.com/icerik.aspx?pageName=tr_makamlar.html).

Yeñi bir şâh-ı nâzîñ **meşk-i nây-ı** ‘aşkın eyler dil
Nevâ-yı âhda mu‘tâdı şimdi günde biñ demdir (g.45/3)

Nevâ yokdur **şadâ-yı sâzdan** zühhâd-ı zerrâka
Girer mi gûşına gayrı **şadâ-yı** sîm ile zerden (g.32/4)

Nihâl ü şâhlar üstünde murğlar **gûyân**
Terennüm eylemede hem **nevâ-yı** sebze bahâr (k.10/6)

‘**Usûlât u nevâ-yı musikî**’ resm-i letâfetle
Hemânâ kendüye bir mevhibedir şübhe ne Hâkka (t.7/2)

Nedir ey dil bu fikriñ gülşen-i ruhsâr-ı yâr içre
Nevâlar idecek yer fikret-i deyniñ mi var âyâ (k.12/20)

Temâm-ı luğf ile Nâsır dedim aña tarih
Halil Efendi’ye ola ‘Adın **makâm-ı nevâ** (t.11/5)

17.Penc-gâh: Rast perdesinde karar veren birleşik makamlardandır (Nair, 1999: 51).

Zihî ra‘nâ **makâm-ı dil-güşâ ‘uşşâk** şevkıyle
Hemîşe **pent-gâh** ol şâhîñ olsunlar du‘â-ğâmî (k.17/14)

18.Râhâtü’l-Ervâh: Ruhların rahatı demek olup, en eski terkiplerden, mürekkep bir makamdır (Devellioğlu, 2201: 873).

Şala ‘**uşşâka** âb-ı **zemzem** gelsün şafâlansın
Nevâ-yı rahâtü’l-ervâh kesb eyler hemîn nûşân (t.12/3)

19.Rast: Koç burcu, ateş tabiatlı, kuru-sıcak tabiatlı makam. Gece yarısı ve seher zamanları etkilidir. Soğuk organlar olan kemik, beyin ve yağlara etkilidir. Fazla uyumayı engeller. Düşük nabzın yükselmesine yardımcı olur. Özellikle çocuk bünyesinde nem hâkim olduğu için, bu sebeple oluşan dengesizlikleri düzeltir. Akıl hastalıklarına iyidir. Sarı safra bağlantılıdır. Erkek karakter gösterir. Gündüzleri ve özellikle salı günleri etkisi fazladır. Oğlak burcu ve su ile ilişkilidir. Tedavi değeri yüksek olan dört esas makamdan birisidir. Sefa, neşe, iç huzuru ve rahatlık verir. Felci gidericidir. Başa ve göze etkilidir. Kaslara tesiri vardır. En eski makamlardandır. Farsça “doğru” “dosdoğru” “sağ” ve “gerçek” demektir. Spazmı çözücü özelliği nedeniyle spastik ve otistik hastaların tedavisinde yararlıdır. Mars gezegeni ile bağlantılıdır. (http://www.tumata.com/icerik.aspx?pageName=tr_makamlar.html; Kalender, 1987: 361-375; Khan, 1994: 1-168;). İlk defa XIV. yüzyılda Safiyüddün Abdülmümin’in eserlerinde rastlanılmaktadır. Yerinde rast beşlisine neva perdesinde rast dörtlüsünün eklenmesiyle meydana gelir (Editör(?), 2007: 24; hobgm.meb.gov.tr/.../muzik_aletleri/.../muzikte_sistem_makamlar.pdf).

Bu **demler ney senâ-gû** derse sâmi' **rastdır** kavli
Gelür âzâna zîrâ **nev-edâ** vaşf üzre **elhâni** (k.17/15)

Bî-dillere dil bağışlamakda
Efsûn-ı şafâ-yı **rastdandır** (k.4/18)

Geleydin fethe bâb-ı kenz-i **elhânın** yumup çeşmin
Muqaddem **râst** bir **gûlbang-ı** hû'dur **ibtidâ-yı ney** (k.3/11)

20.Sabâ: Bir makam olup şecaat, cesaret, kuvvet ve rahatlık verir. Seher vaktinde daha etkilidir. (http://www.tumata.com/icerik.aspx?pageName=tr_makamlar.html; Kalender, 1985: 47-55).

Dırahtânın **düfûf-âsâ şabâdan** şıyt-ı evrâkı
Hemîşe 'âlemde **âvâze-i** tebşîr-i ni'metdir (k.5/17)

Gelür **şadâ-yı** varağ **nağme-i** sebzdir sebz
Kılınca vaqt-i seher gülşene **şabâ-reftâr** (k.10/8)

21.Sûz-ı Dil: Türk mûsikisinde bir şed makamdır. Tahminen Abdülhalim Ağa'nın icat etmiştir ve 180 seneliktir. Oldukça kudretli olan ve his tebliğ eden sûz-i dil makamında aşk ıztırâbı, mâzî hasreti gibi duygular sezilir. Sıklıkla kullanılmıştır (Devellioğlu, 2001: 966).

Dil-i 'uşşâka şor te'sîr-i **sûz-ı nağme-i neyden**
Sebûnuñ kulluklün gûş eyleyen peymânesinden şor (g.37/4)

Degildir pîç-tâb-ı al-ı ruhsarında ol şuhûñ
O bir âyînedir aña **dil-i sûzânım** 'aks itmiş (mfr.16)

Gül-i ra'nâ ile **nâz u niyâz** bülbül-i **'uşşâkıñ**
Gülistânda **dil-i pür-sûze** gül **devrinde** bir **demdir**(g.45/4)

22.Sünbüle: Aynı zamanda başak burcunun eski adı olan bu makam, en eski makamlardandır (Devellioğlu, 2001: 971).

Dökülsün ebr-i **zülfüñ** âfitâb-ı rûyîña cânâ
O da bir **hoş hevâ-yı sünbüldür** 'âlem-i hüsne (mfr.27)

23.Şehnâz: Türk müziğinin en eski ve mürekkep makamlarındandır. Çok güzel ve karakteristik bir makam olup, hicazkârın daha yumuşağı ve nazlısı, masal edasına çok müsait bir çeşittir. Eskiden çokça kullanılırken, son zamanlarda orta derecede kullanılmıştır (Devellioğlu, 2001: 985).

Çeşmî-i **şehnâz** mest-i 'işve
Müjgânları sâkıyân-ı 'işve (g.12/4)

Yeñi bir **şâh-ı nâzıñ meşğ-i nây-ı** 'aşkın eyler dil
Nevâ-yı âhda mu'tâdı şimdi günde biñ **demdir** (g.45/3)

24.Şevk-i Dil: Abdullah Ağa tarafından terkip edilen mürekkep bir makamdır. En az iki asırlıktır. Rast ile sûznak makamlarının müşterek seslerinden elde edilmiştir (Devellioğlu, 2001: 994).

Âgâz-ı cây-ı hoş-edâ nevzâde-i bağ-ı nevâ
Şevk-ı dil ü hâlet-fezâ meclislere ‘anber-feşân (k.6./7)

25.Şevk-Fezâ(Şevk-Efzâ): III. Selim tarafından terkip olunduğu düşünülen mürekkep bir makamdır. Biraz kasvetli içli ve lirik bir makamdır (Devellioğlu, 2001: 994).

Ƙuvvet-i bahtıñ için şimdi felekde **zühre**
Ƙıldı **âgâz-ı tarab şevk-fezâ** her câya (k.9/3)

26.Şevk ü Tarab: III. Selimin terkip ettiği mürekkep bir makamdır (Devellioğlu, 2001: 994).

Ƙuvvet-i bahtıñ için şimdi felekde **zühre**
Ƙıldı **âgâz-ı tarab şevk-fezâ** her câya (k.9/3)

27.Uşşâk: Balık burcu, su tabiatlı, soğuk-nemli, Jüpiter. Bu makamın fecirden kuşluk vaktine kadar, günbatımında ve perşembe günleri etkisi fazladır. Beyaz balgam, gece ve dişi bağlantılıdır. Kalp, ayak rahatsızlıkları, nikriz (damla) ağrılarına faydalıdır. Gülme, sevinç, kuvvet ve kahramanlık duyguları verir. Çocukların bütün organlarını etkileyen kuru ve sıcak yellere ve büyük erkeklerde görülen ayak ağrılarına faydalıdır. Derin aşk ve mistik duyguların ifade vasıtasıdır. En eski makamlardandır. “Aşıklar” demektir. Uyku ve istirahat için faydalıdır, gevşeme hissi verir (http://www.tumata.com/icerik.aspx?pageName=tr_makamlar.html). Uşak makamı, ilk defa XIV. yüzyılda Safiyüdü Abdülmümin’in eserlerinde rastlanılmaktadır. Yerinde uşak dörtlüsüne neva perdesinde buselik beşlisinin eklenmesiyle meydana gelir (Editör(?),2007:24;hbogm.meb.gov.tr/.../muzik_aletleri/.../muzikte_sistem_makamlar.pdf).

Şala **‘uşşâka âb-ı zemzem** gelsün şafâlansın
Nevâ-yı rahatü'l-ervâh kesb eyler hemîn nûşân (t.12/3)

Her nâlesi bağ-ı **dilrübâdan**
‘Uşşâka müdâm bû-resândır (k.4/12)

Evc-i hâletden eder ‘uşşâk şıytıñ istima‘
Her **nefesinde** perverince **nağme-i şebâza ney** (g.52/4)

28.Zemzeme: Nağmeli, ezgili ses demek olan zemzeme, isminin yanına geldiği makamda bir kürdî dörtlüsü olduğuna işaret eder. Örnek: arazbar-zemzeme, aşırân-zemzeme, hicaz-zemzeme, ısfahan-zemzeme, küçek-zemzeme gibi (Devellioğlu, 2001: 1177).

Şadâ-yı velvele-i şıytı tutmuş âfâkı
Nevâ-yı zemzemedede gûşlar **mağâm mağâm** (k.14/12)

Bezm-i gam içre **zemzeme-i sûriş çeker**
Hâsretle Nâşır **‘âşıka hûnîn nevâ** mıdır (g.42/5)

29.Zülf: Türk mûsikîsi makamlarındandır (Devellioğlu, 2001:1194).

Kemend-i **zülf**e düşmüş bülbül-i dil hem **terennümde**
Şebistân içre bulmuş şem‘-i rûyü **ğonce-i ra‘nâ** (k.12/23)

O şûhuñ şorma Nâşır hâl-i zîr-i turrâsın benden
Nihândır dâye-i **zülfi şabâ** var ise mahremdir (g.45/5)

Dökülsün ebr-i **zulfûñ** âfitâb-ı rûyîña cânâ
O da bir **hoş hevâ-yı sünbüldür** âlem-i hüsne (mfr.27)

C. Diğer Mûsikî Terimleri:

1. **Âgânî(Egânî)**: Şarkılar, nağmeler, âhenkler, havalar demektir (Devellioğlu, 2001: 208).

‘Uţârid müşterî evşaf-ı pâki istima‘ında
Hümayûn tâli‘-i şevkile eyler **zühre âgânî** (k.17/4)

2. Açmak:

Feth olur dünyâyâ biñ devlet cenâb-ı ğaybdan
‘İzz ile her gün **açıldıkda** bu bâb-ı **dil-güşâ** (mfr.3)
Açılup söylemez her bir kese tâ kendüye bir **dem**
Biraz **dem-sâz-ı** hizmet olmayınca **dil-rübâ-yı ney** (k.3/8)

3. **Âgâz**: Müzik başlangıcı demektir, mûsikîde çalgıcıların ve okuyucuların âhenge başlaması anlamına gelir(Devellioğlu, 2001: 12).

Gûş eyliyecek **zühre** seniñ vaşf-ı şerîfiñ
Âgâza kılup başladı arâmiş-i cânâ (k.1/19)

Nevâ-yı zevkdur **âgâza kânûn-ı** nizâmında
Bütün **târ-ı** umûr-ı hayrî **âheng-i** meserretidir (k.5/10)

4. **Âheng(Âhenk)**: Âhenk; düzen, uygunluk, eğlenme, çalıp çağırma, cünbüş anlamlarına gelir (Sefercioğlu, 1999: 649-668).

Nevâ-yı zevkdur **âgâza kânûn-ı** nizâmında
Bütün **târ-ı** umûr-ı hayrî **âheng-i** meserretidir (k.5/10)

Muktedâ-yı râh u **âheng oldu** cümle **sâza ney**
Gûş urırlar başlaya tâ **ibtidâ âvâza ney** (g.52/1)

5. **Âvâz**: Ses, sedâ demektir (Devellioğlu, 2001: 53).

Dem-â-dem şu‘le-i yakut-**âvâz** ile rehberdir
Harim-i haş-ı ‘aşka ‘âşıkâne reh-nümâ-yı **ney** (k.3/14)

Dırahtânîñ **düfûf-âsâ şabâdan** şıyt-ı evrâkı
Hemîşe ‘âlemde **âvâze-i** tebşîr-i ni‘metdir (k.5/17)

Şu‘le-i **âvâz-ı neydir** şem‘-i ‘aynû‘l-cem‘imiz
Ruh-bahşadır o **demde** nutk-ı şâhenşâhımız (g.53/4)

6. **Beste**: Ezgiler melodiler anlamına gelen sözcük, birden fazla sesin ve ses gruplarının bir araya gelmesiyle ortaya çıkan kısa musiki cümlesi demektir. Türk musikisinin

din dışı bölümünün sözlü(güfteli) eserler kısmına ait büyük formlardan biridir (Cançelik, 2010: 50).

Şada-yı da'ire eyler kenâre-i faşlı

Şafâ-yı **velveleden beste-nağş-ı** şirin-kâr (k.10/16)

7. **Cümbüş:** Cümbüş, zevk, eğlence demektir (Devellioğlu, 2001: 148).

Üşkûfesi şevk ile mürebbâ

Cümbüş-dih-i çeşm-i ahterândır (k.4/23)

8. **Çığirtmak:** Biri hezâr birisi mişâl-i fevâre

Nişâr-ı zevkde gûyâ **çığirtma musikâr** (k.10/15)

9. **Dem:** Nefes, soluk demek olup "dem vurmak" şeklinde sıklıkla kullanılmaktadır (Devellioğlu, 2001: 173).

Kemâl ile şeref-yâb-ı **kudumu** şehri-i İstanbul

Sema'-ı vecd ile her **dem** mükerrerrem gûş-ı **devrânı**(k.16/7)

10. **Edâ:** Anlatış biçimi, tarzı demektir (Parlatır, 1998: 670).

Ney-i hamem idüp hatm-i kaşide bir **gazel-âgâz**

Terennüm içre gûyâ kıldı bir başka **edâ icrâ** (k.12/18)

Bu **demler ney senâ-gû** derse sâmi' **rastdır** kavli

Gelür âzâna zîrâ **nev-edâ** vaşf üzre **elhânı** (k.17/15)

11. **Elhân:** Nağmeler ezgiler anlamına gelen bir sözcüktür (Devellioğlu, 2001: 215).

Şehinşâh-ı serîr-i kişver-i **elhândır** her bâr

Hûzûrunda künûz-ı zevk u hâletdir 'aâ-yı **ney** (k.3/13)

Geleydin fethe bâb-ı kenz-i **elhânın** yumup çeşmin

Muqaddem **râst** bir **gûlbang-ı** hû'dur **ibtidâ-yı ney** (k.3/11)

Bu **demler ney senâ-gû** derse sâmi' **rastdır** kavli

Gelür âzâna zîrâ **nev-edâ** vaşf üzre **elhânı** (k.17/15)

12. **Fasl:** Bir bestekârın aynı makamdan bestelediği iki besteye denir ya da geniş manâsıyla Türk müziğinde klasik konser programıdır (Devellioğlu, 2001: 252).

Şada-yı da'ire eyler kenâre-i faşlı

Şafâ-yı **velveleden beste-nağş-ı** şirin-kâr (k.10/16)

13. **Gazel(Gazal):** Ses ile yapılan irticâi taksimdir, genelde saz ile karşılıklı olarak saz-söz taksimi şeklinde yapılır. Türk Mûsikisinde bir şekildir (Devellioğlu, 2001: 284).

Ney-i hamem idüp hatm-i kaşide bir **gazel-âgâz**

Terennüm içre gûyâ kıldı bir başka **edâ icrâ** (k.12/18)

14. **Gıda-yı Rûh:** "Müzik ruhun gıdasıdır" deyişine atıf yapılmak için "gîdâ-yı rûh" tabiri kullanılmıştır.

Ġidâ-yı rûh-ı ‘âşık hasb hâl-i ‘ârif-i billâh

Devâ-yı derd ü ğamdır herkese her **dem nevâ-yı ney** (k.3/2)

15. **Gûş Urmak:** Duymak, dinlemek demektir (Devellioğlu, 2001: 295).

Muġtedâ-yı râh u **âheng oldu** cümle **sâza ney**

Gûş ururlar başlaya tâ **ibtidâ âvâza ney** (g.52/1)

16. **Gûlbang:** Allah Allah illallah, baş üryan, sîne pürÿân, kılıç kalkan, bu meydanda nice başlar kesilir olmaz hiç soran, eyvallah eyvallah kahrımız kılıcımız düşmana ziyan, kulluğumuz pâdişâha ayan, üçler, yediler, kırklar, gûlbang-ı Muhammedi, Nûr-i Nebî, kerem-i Alî, pîrimiz, sultânımız hünkâr Hacı Bektâş-i Velî demine hû diyelim hû, denilerek okunan bir dua (Devellioğlu, 2001: 297).

Gönlümüz **gûlbang** u ism-i zât ile zînet bulup

Gülşen-i tevhîddir her bâr nûzhet-ġâhımız (g.53/3)

Geleydin fethe bâb-ı kenz-i **elġânın** yumup çeşmin

Muġaddem **râst** bir **gûlbang-ı** hû’dur **ibtidâ-yı ney** (k.3/11)

17. **Hevâ:** Müzik parçalarında tür ya da müzik âletlerinden çıkan ses perdesi demektir.(Parlatır, 1998: 958)

Döner her serde zevġ-ı istima’-ı **nağmesi** amma

Hele ‘âşık serinde başkadır başka **hevâ-yı ney** (k.3/3)

Benân-ı **nâydan** gûyâ ki perr ü bâldir dâ’im

Hevâ-yı ‘âlem-i ‘aşġ içre **seyreyler** hümâ-yı **ney** (k.3/7)

18. **İbtidâ:** Başlama, başlangıç demek olup, musikide bir mûsikî âletini çalmaya başlamak hususunda kullanılır (Devellioğlu, 2001: 404).

Geleydin fethe bâb-ı kenz-i **elġânın** yumup çeşmin

Muġaddem **râst** bir **gûlbang-ı** hû’dur **ibtidâ-yı ney** (k.3/11)

Muġtedâ-yı râh u **âheng oldu** cümle **sâza ney**

Gûş ururlar başlaya tâ **ibtidâ âvâza ney** (g.52/1)

19. **İcrâ:** Bir müzik parçasını çalarak göstermek demektir (Devellioğlu, 2001: 408).

Ney-i ġamem idüp ġatm-i ġaşide bir ġazel-**âġâz**

Terennüm içre gûyâ kıldı bir başka **edâ icrâ** (k.12/18)

20. **Lahn:** Melodi, ahenk demektir. Kaideye uygun ve güzel ses, nağme, ezgi, birden ziyâde sesin yanyana gelerek meydana getirdiđi müzik cümlesidir (Devellioğlu, 2001: 540).

‘Aceb mu‘ciz-nümâdır ġayrı **sâz-ı lahna** nisbetde

Nikât-ı dâstân-ı ‘aşġı **‘uşşâka edâ-yı ney** (k.3/10)

21. **Makam:** Türk Müziğinde dizinin işleniş biçiminin adıdır. (Editör(?), 2007: 21; hbogm.meb.gov.tr/.../muzik_aletleri/.../muzikte_sistem_makamlar.pdf) Bir durak ile bir

güçlünün etrafında, onlara bağlı olarak toplanmış seslerin umûmî heyetine makam denir. (Devellioğlu, 2001: 573)

Şadâ-yı velvele-i sıyıtı tütmuş âfâkı
Nevâ-yı zemzemedede gûşlar **makâm makâm** (k.14/12)

Zihî ra'nâ **makâm-ı dil-güşâ 'uşşâk** şevkıyle
Hemîşe **penc-gâh** ol şâhîñ olsunlar du'â-hâmı (k.17/14)

22. Meşk: Mûsikîde alışmak, öğrenmek için yapılan çalışma, alıştırma demektir. (Devellioğlu, 2001: 631)

Yeñi bir **şâh-ı nâzîñ meşk-i nây-ı** 'aşkın eyler dil
Nevâ-yı âhda mu'tâdı şimdi günde biñ **demdir** (g.45/3)

23. Meyân(miyân): Şarkı ve bestelerin üçüncü mısrasına "miyan" denir. (Devellioğlu, 2001: 654)

Döker **meyâneye** her **târ-ı kâse-i tanbur**
Terennümât-ı nağam selsebîl-i ra'nâ-vâr (k.10/17)

24. Mûsikî: Yunancadan diğer dillere geçen musiki, çoğunlukla seslerin yapısından bahseden sanat ve ilmin adıdır. Güzel sanatların, ses üzerine kurulmuş en önemli dallarından biridir. (Nair, 1999:1; Cançelik, 2010: 115)

Neşr olmada her güneş fen tut **mûsikî** yahut sühan
Her bir 'ulûm u pîşeden bâğ-ı ma'ârif **nev-demân** (k.6/2)

25. Mutrib: Sözlük anlamı çalgıcı, şarkıcıdır. (Devellioğlu, 2001: 694)

Neşât-ı meclisidir cûd sanki **mutribdir**
Hemîşe kılmada **âgâze-i reh-i en'âm** (k.14/11)

26. Müterennim: Güzel sesle yavaş yavaş şarkı söyleyen kimse demektir. (Devellioğlu, 2001: 780)

Şâh manşûr-ı muzaffer **müterennim** her **dem**
Başlamış **sûr-ı hüma ney** dañi **icrâya** (k.9/6)

27. Nağam: Âhenkler, ezgiler, güzel sesler anlamına gelir. (Devellioğlu, 2001: 796)

Girift-i şu 'le-i tâb-ı **nağamla** ser-tâ-ser
Hemîşe şâh-ı dili sanki lâle-zâr kılar (k.10/12)

Döker **meyâneye** her **târ-ı kâse-i tanbur**
Terennümât-ı nağam selsebîl-i ra'nâ-vâr (k.10/17)

28. Nağme: Ezgi, âhenk, güzel ses demektir. (Devellioğlu, 2001:796)

Maħmûr-ı şarâb-ı 'aşka serşâr
Her **nağmesi** sâğar-ı girândır(k.4/10)

Ruhsâre-i ser-girân-ı şevke

Her **nağmesi** âb-ı gül-feşândır (k.4/11)

Feyz-i Mollâ ile bulmuşdur bu nazm-ı **dil-keşi**

Nağme-i dürrini Nâşır rişte-i i'câza **ney** (g.52/5)

29. Nağme-Hâ(y): Şarkı, türkü söyleyen kimseye denir. (Devellioğlu, 2001: 302,796)

Riyâz-ı zevk ü 'aşka zînet-efzâ şevk ile **dem-sâz**

Cevâhir bir nahldir pencî zerden **nağmehâ-yı ney** (k.3/5)

30. Nağra(Nara): Haykırma, bağırma, yüksek sesle uzun uzun bağırıp haykırmak demektir.(Parlatır, 1998: 1632)

Çemende tañtana-i cûy-bâr-ı **hoş** cereyân

Şadâ-yı def gibi gûş-ı cihâna **nağra-nişâr** (k.10/7)

31. Nakş: Beste ve semai formlarının hususî bir şekline verilen isimdir.19. yüzyılın ilk yarısında yaygın olan eserlerin birçoğu büyük formlar olarak kabul edilen Kâr, Nakş ve Bestelerden oluşmuştur.(Demirtaş, 2007: 231)

Her **nağmesi** sanki bir kalemdir

Levh-i dilde **nakş**ı sadefândır (k.4/3)

Şada-yı da'ire eyler kenâre-i **faşlı**

Şafâ-yı **velveleden beste-nakş-ı** şirin-**kâr** (k.10/16)

32. Nefes: Soluk, okuyup üfleme ve benzeri anlamlarda kullanılan nefes, mûsiki terimlerindedir. (Devellioğlu, 2001: 817)

Tabîb-i hâzık-ı dildir **nefes**dir kendüye tebdîr

Hevâdandır marîz-i gâflete mu'ciz devâ-yı **ney** (k.3/4)

Evc-i hâletden eder '**uşşâk şıytîñ** istima'

Her **nefesde** perverince **nağme-i şebbâza ney** (g.52/4)

Nevâ-yı feyz-i Mevlânâ'yı îşâr eylemiş halkâ

Ney-i enfâs-ı luţfi muğtenem kılmış muhibbânı(k.16/8)

33. Raks: Oynamak, dans etmek anlamına gelen raks, köçek adı verilen rakkaslar/dansçılar tarafından icra edilirdi. (Devellioğlu, 2001: 876)

Mevcesi çin cebîn idi o demler Nil'iñ

Şimdi **rakş** itmededir sanki nebâtı der-per (k.11/6)

34. Sadâ(Sedâ): "Mûsikînin üzerinde kurulduğu ve uğraştığı saha, sadâ (seda), yani sestir. Ses, ya insan sesidir ya da insan sesini taklit ederek yapılmış musiki âletlerinin sesidir." (Çetin, 2009: 220)

Şadâ-yı nâzı **rebâbîñ** kılar bahâristân

Riyâz-ı meclisi tâb-ı **edâ** ile her bâr (k.10/13)

Şadâ-yı velvele-i rûz u baht-ı şânından

Bütün ‘adûları medhûş kaldılar nâ-çâr (k.10/43)

Nevâ yokdur **şadâ-yı sâzdan** zühhâd-ı zerrâka

Girer mi gûşına ğayrı **şadâ-yı** sîm ile zerden (g.32/4)

35. Seyir: Makamın seslerinde dolaşmaya “seyir” denir. Her makamın kendine has seyri vardır. Makamları ayırt eden özellik de budur. Seyir çıkıcı, inici ve inici-çıkıcı olmak üzere üçe ayrılır.(Editör(?); 2007: 21;

hbogm.meb.gov.tr/.../muzik_aletleri/.../muzikte_sistem_makamlar.pdf)

Benân-ı **nâydan** gûyâ ki perr ü bâldir dâ'im

Hevâ-yı ‘âlem-i ‘aşk içre **seyreyler** hümâ-yı **ney** (k.3/7)

36. Tanîn: Tını, çınlama, vultı demektir. (Devellioğlu, 2001: 1031)

Tanîn-i sine-**kemânî** ider kırup mevce

Hırâm-ı **nâz u niyâz-ı** şükûfeyi eş‘âr (k.10/14)

37. Terennüm: Yavaş ve güzel sesle şarkı söyleme, şakıma demektir. (Devellioğlu, 2001: 1084)

Nâmın işidip başladı gerdûn o demden

‘Aşkınla **terennüm** iderek **devr-i revâna** (k.1/18)

Nihâl ü şâhlar üstünde murğlar **gûyân**

Terennüm eylemede hem **nevâ-yı** sebze bahâr (k.10/6)

38. Usûl: Yol, yöntem, tertip, metod, nizam, kaide, düzen demektir (Devellioğlu, 2001: 1123). Mûsikî eserlerinin başından sonuna kadar art arda ve aynen, birçok kez tekrarlanan kuvvetli ve zayıf vuruşlar dizisi anlamında kullanılır. (Çetin, 2009: 222)

Kudûmun nâye peyrevlik **usûlünden** olup elbet

Şadâ-yı nağme-şünci dürr-i şehvârîñ olur kâni (k.17/17)

‘Usûlât u **nevâ-yı musikî** resm-i letâfette

Hemânâ kendüye bir mevhibedir şübhe ne Hâkka (t.7/2)

39. Velvele: “Türk müziğinde usûlün darp parçacıklarına ayrılarak vurulma şekli. Meselâ "düm te ke düm tek tek" şeklinde vurulan aksak, velveleli olursa her darbu bir kaç darp halinde olur. Bu şekilde usûlün fazla hareket ve canlılık kazandığı muhakkaktır. Yalnız gelişigüzel velvele yapılamaz; ince bir zevk-i selîm'e ve derin bir bilgiye müstenid olması lâzımdır. Velvele, hassaten Mevlevî âyîn-i şeriflerinde kullanılır; kudüm, usulleri velveleli olarak vurur, semâ böylece fevkalâde bir hareket ve halâvet kazanır”.(Devellioğlu, 2001: 1147)

Şadâ-yı velvele-i şıytı tutmuş âfâkı

Nevâ-yı zemzemedede gûşlar **makâm makâm** (k.14/12)

Şıyt-ı nâmın ki cihângirliğe **velvele-sâz**

Gulgüle-rîz olup sâmi‘a-yı a‘dâya (k.9/9)

N'ola **demsâz-ı** 'âlem **velvele** endâz-gûn ise

Safâ-bahşın kıllup mevlevîdir hûyî vü hâ-yı **ney** (k.3/6)

40. Zühre: Feleğin sazendesı olarak bilinen Zühre, Venüs(Nahid) gezegeninin diğer adıdır. Uğur ve mutluluk getirdiğine inanılır. Üçüncü feleğe, Salı gecesi ile Cuma gününe hâkimdir. Yeşil renk Zühre'ye aittir.(Levend, 1984: 204)

Çuvvet-i bahtîñ için şimdi felekde **zühre**

Kıldı **âgâz-ı tarab şevk-fezâ** her câya (k.9/3)

'Ufârîd müşterî evşaf-ı pâki istima'ında

Hümâyûn tâli'-i şevkile eyler **zühre âgâni** (k.17/4)

Çemende bülbülânın nâlesi **sûz-ı dilârâdır**

Felekde **zühre evcârâ tarab-ı demsâz-ı** 'işretidir(k.5/14)

Sonuç

Müzikten anlayan ve ondan zevk alan Konfüçyüs'e göre müzik, bir eğitim aracı ve neşenin ifadesidir (Fettahoğlu, 2003: 322). Bir neyzen, bestakâr ve müzik âlimi olan Abdülbaki Nasır Dede, tıpkı Konfüçyüs gibi, müzik alanındaki bilgisini dîvânında oldukça şâirâne ve neşeli bir tarzda kullanmıştır. İnsanların ilgisini çekmeyi başarmıştır.

Nâsır Dede, dîvânında birbirinden farklı mûsikî terimlerini kullanmıştır. Tespitler sırasında karşılaşılan en çarpıcı durum, klâsik şiirde sıklıkla geçen "nâz u niyâz", "miyân" ya da "evc" gibi tabirlerin ilm-i mûsikîye ait birer terim olmasıdır. Müzik terimlerinin geçtiği beyitlerde şair; tevriye, tenasüp, iştikak, teşbih gibi sanatlarla anlatımını güçlendirip söylemine ahenk katmıştır. Onda en çok göze çarpan unsurlardan bir tanesi, bir beyit içerisinde pek çok musiki mefhumunu beraberce ve aralarındaki uyumu-eşgüdümü bozmadan verebilmesi hususundaki başarısıdır.

Dîvânda tespit edilebilen musiki aletleri ve bu aletlerin kimi parçalarının sayısı on biri bulmaktadır. Dâire, def, kânûn, keman, kudüm, musikâr, ney, sâz, sûr, tanbur ve târ beyitlerdeki musiki aletlerindedir. Ayrıca anber-feşân, cân-fezâ, darb-ı feth, devr, devr-i revân, dilârâ, dil-güşâ, dilkeş, dilrübâ, evc, gonce-i ra'nâ, gülizâr, hicâz, hümâyûn, nâz u niyâz, nevâ, penc-gâh, râhâtü'l-ervâh, rast, sabâ, sûz-ı dil, sünbüle, şehnâz, şevk-i dil, şevk-fezâ, şevk ü tarâb, uşşâk, zenzeme ve zülf gibi toplamda yirmi dokuz adet makam ve usûl, şiirlere serpiştirilmiştir. Bir müzik aleti, makam ya da usûl olmayan fakat musikî ile yakından ilgili kelimelerin şiirlerde sıklıkla kullanıldığı göze çarpmaktadır. Bunlardan tespit edilenler ise şu şekildedir: açmak, âgâz, âhenk, âvâz, beste, cünbüş, çığırtmak, dem, edâ, elhân, fasıl, gazel, gıdâ-yı rûh, gûş urmak, gülbang, hevâ, ibtidâ, icrâ, lahn, makam, meşk, meyân, mûsikî, mutrib, müterennim, nağam, nağme, nağme-hâ, nağra, nakş, nefes, raks, sadâ, seyir, tanîn, terennüm, usûl, velvele ve zühre.

18. yüzyılın sonu ile 19. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşamış olan Abdülbaki Nasır Dede 56 yıllık yaşamına, mûsikî ve edebiyat gibi iki derin ve latif sanatı sığdırmış, bu sanatları yan yana içiçe ve ustalıklarla kullanarak hünerlerini sergilemiştir.

KAYNAKÇA

AKSOY, Bülent (1994). *Avrupalı Gezginlerin Gözüyle Osmanlılarda Musiki*, İstanbul: Pan Yayınları.

AKSU, Fatma Adile(1988). *Abdülbaki Nasır Dede ve Tadhik u Tahkik*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- BAŞER, Fatma Adile (1996). *Türk Musikisinde Abdülbâki Nâsır Dede (1765-1821)*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- BIYIK, Melek (1996). *Abdülbâki Nâsır Dede Divanı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÇALKA, Mehmet Sait (2008). "Nev'î Divan'ında Musiki Terimleri", *Turkish Studies*, Volume 3/2, Spring, s.184.
- CANÇELİK, Ali (2010). *XVIII. Yüzyıl Divan Şiiri-Musiki İlişkisi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- CEYHAN, Adem (1997). *Bedr-i Dilşâd'ın Murad-nâmesi*, İstanbul: MEB.
- ÇETİN, Kâmile (2009). "Musiki ve Musiki Terimlerinin İbrâhim Râşid Divan'ındaki Yansımaları", *Turkish Studies*, Volume 4/2, Winter, s.220, 222.
- DEDE, Abdülbâki Nasır, *Defter-i Deroişân I*, Süleymaniye Kütüphanesi, Nâfız Paşa, No:1194.
- DEMİRİTAŞ, Yavuz (2007). *XIX. Yüzyıl İstanbul'unda Tekke Musikisi*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- DEVELLİOĞLU, Ferit (2001). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat.*, Ankara: Aydın Kitabevi, 18. Bsk.
hbogm.meb.gov.tr/.../muzik_aletleri/.../muzikte_sistem_makamlar.pdf
- ERDEMİR Avni (1999). *Anadolu Sahası Musikîşinas Divan Şairleri*, Ankara: TÜSAV.
- ERGUN, Saadeddin Nüzhet (1942). *Türk Musikisi Antolojisi (Dinî Eserler)*, C:I-II, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- FETTAHOĞLU, Selahattin (2003). "Konfüçyüs ve Öğretisi", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S:16, s.322.
- GÜLTAŞ, Ayhan (1981). "Türk Musikisi Sazları", C:I, *Kök Dergisi*, S:3, s. 3-4 ve S:4, s. 4-5.
- GÖLPINARLI, Abdülbâki (1953). *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- KALENDER, Ruhi (1987). "Türk Musikisinde Kullanılan Makamların Tesirleri", C:29, *AÜİFD*, s.361-375.
- KALENDER, Ruhi (1985). "Ruh Hastalıkları Tedavisinde Musiki", *Din Öğretimi Dergisi*, S:4, s.47-55.
- KAM, Ferit (1948). "Tanbur", *Radyo Dergisi*, S:81, s. 5-7 ve S:82, s. 6.
- KAYA, Bayram Ali-KÜÇÜK, Sezai (2011). *Defter-i Deroişân-Yenikapı Mevlevîhânesi Günlükleri*, İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları:17.
- KHAN, Sufi İnat (1994). *Müzik İnsan ve Evren Arasındaki Köprü*, Çevirenler: Kaan H. Ökten-Tuğrul Ökten, İstanbul: Antan Yayınevi.
- KOCA, Fatih (2002). "Ney'in Tarihi Gelişimi ve Dinî Musikimizdeki Yeri", C:IV, *Dinî Araştırmalar Dergisi*, S:12, s.191-193.
- KOMİSYON (2007). *Müzik Âletleri Yapımı-Müzikte Sistem ve Makamlar*, Ankara: MEB.
- LEVEND, Ağâh Sırrı (1984). *Divan Edebiyatı-Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*, İstanbul: Enderun Kitabevi, 4. Bsk.
- NAİR, Ayşegül (1999). *Divan Şiirinde Musiki ve Makamlar*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- NAZİMÂ Ali-REŞAD Faik (2009). *Mükemmel Osmanlı Lüğati*, İstanbul: TDK, 3.Bsk.
- ORANSAY, Gültekin (1973). "Dinî Türk Musikisinde XVII. Yüzyılda Kullanılmış Makamlar", C:19, *AÜİFD*, s.77.
- ÖZALP, M. Nazmi (2000). *Türk Musikisi Tarihi*, C:I, İstanbul: MEB.
- ÖZTUNA, Yılmaz (1990). *Büyük Türk Musikisi Ansiklopedisi*, C:I-II, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ÖZTUNA, Yılmaz (2000). *Türk Musikisi Kavram ve Terimleri Ansiklopedisi*, Ankara: AKM Yayınları.
- PARLATIR, İsmail ve diğerleri(Haz.) (1998). *Türkçe Sözlük*, C:I-II, Ankara: TDK, 9.Bsk.
- REVNAKOĞLU, Cemaleddin Server (2003). "Nevbe Vurmak Ne İdi, Nasıl Yapılırdı?", *Eski Sosyal Hayatımızda Tasavvuf ve Tarikat Kültürü*, Haz: Doğan Bayın-İsmail Dervişoğlu, İstanbul: Kırkambar Kitabevi, s.349.
- SEFERCİOĞLU, Nejat (1999). "Divan Şiirinde Musiki İle İlgili Unsurların Kullanılışı", *Osmanlı 9*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s.649-668.
- SOMAKCI, Pınar (2003). "Türklerde Müzikle Tedavi", *Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:15, İstanbul: Haliç Üniversitesi Yayınları, s.131-140.
- TANRIKORUR, Cınuçen (2003). *Osmanlı Dönemi Türk Mûsikîsi*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- TANRIKORUR, Cınuçen (1999). "Osmanlı Mûsikîsi", *Osmanlı Medeniyeti Tarihi*, Cilt:2, İstanbul: Zaman Gazetesi yayınları, s.494-503.
- USLU, Recep (2001). *Mehmed Hafîd Efendi ve Mûsikî*, İstanbul: Pan Yayıncılık.
<http://saz.nedir.com>
http://www.birgun.net/sunday_index.php?news_code=1237724321&year=2009&month=03&day=22
http://www.tumata.com/icerik.aspx?pageName=tr_makamlar.html
http://tr.wikipedia.org/wiki/K%C3%BCrelerin_m%C3%BCzi%C4%9Fi